

“Oprør fra midten” og basisindkomst/borgerløn

Erik Christensen

Uddrag af bogen Erik Christensen: ”Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé.” Hovedland 2000. s. 228-234.

En fortælling om et »humant ligevægtssamfund«: En analyse af »Oprør fra midten« borgerlønsidé

Borgerløn som element i en ny fortælling.

I februar 1978 udgav naturvidenskabsmanden, professor i fysik, Niels I. Meyer (f. 1930-2023), den radikale politiker og tidligere minister Kristen Helveg Petersen (1909-97) og filosofen Villy Sørensen (f. 1929) bogen: »Oprør fra midten« (Meyer m.fl. 1978), der indeholdt en dybtgående kritisk samfundsanalyse samt en utopi om, hvorledes man kunne indrette det danske samfund i begyndelsen af det 21. århundrede. Borgerløn var et element i et »humant ligevægtssamfund«. Dette var et blandt flere nye begreber, som de tre forfattere skabte, og som siden er blevet stående i det politiske ordforråd.

Konkret er målet for det humane ligevægtssamfund at skabe rammerne for et samfund med ligeløn, meningsfuldt arbejde og nærdemokrati.

Man forestiller sig, at det danske samfund engang i det 21. århundrede består af fællesvirksomheder, hvor alle ansatte har medindflydelse. De ejes af samfundet, men forvaltes af de ansatte, og alle ansatte i en fællesvirksomhed har samme timeløn. Hvert år fastsættes af folketinget den såkaldte maksimalløn, der svarer til lønnen for en 40 timers arbejdsuge i en fællesvirksomhed. Alle er »garanteret arbejde, men har ingen krav på det samme arbejde igennem hele livet« (ibid:118).

I den sammenhæng er alle samtidig sikret en borgerløn, der dækker de minimale leveomkostninger, så ingen er tvunget til at påtage sig lønnet arbejde.

I det humane ligevægtssamfund er lokalsamfundet samtidig den grundlæggende sociale enhed, hvor idéen er, at samfundet ikke er større, end at alle dets medlemmer har mulighed for at kende hinanden. Og for at styrke det formelle demokrati tænkes folketinget omorganiseret således, at hvert kommunalting vælger en repræsentant til folketinget, og at der ved siden af folketinget oprettes et fagting med repræsentanter for foreninger, uddannelser, kulturen, som er rådgivende for folketinget. Endelig foreslår man, at alle vigtige nationale beslutninger sker på grundlag af en folkeafstemning.

I diskussionen af midler til at nå dette mål er det interessant, at »økonomisk udligning«, hvor man foreslår, at der i de kommende 25 år sker en udligning af økonomiske forskelle i indtægter og formuer, anses som et vigtigt og nødvendigt middel for at nå målet. Derudover anbefaler man en igangsætning af eksperimenter både lokalt og nationalt i forhold til EU.

Borgerlønnen som et langsigtet mål i det humane ligevægtssamfund

I bogens diskussioner af mål og midler i forhold til det humane ligevægtssamfund fremgår det, at borgerlønstanken ses som et langsigtet mål. Borgerlønsideen udspringer af et generelt ønske om en større grad af økonomisk lighed og en mere retfærdig fordeling af arbejdet i samfundet. Man opererer med en minimumsløn, som er borgerlønnen, der gives ubetinget til alle, og en maksimumsløn, som svarer til 40 timers arbejde, hvor indtægter over maksimumslønnen er pålagt en stærkt progressiv statsskat.

Begrundelsen for borgerlønnen er flersidet.

1. Hovedbegrundelsen er, at »ingen skal være tvunget til at påtage sig løn- net arbejde« (ibid:117), da enhver har ret til at bestemme over sig selv. Den personlige frihed bruges altså som et væsentligt argument for borgerlønnen.
2. Herudover ses borgerløn i sammenhæng med »fleksibel arbejdstid og ligestilling af arbejde i og uden for hjemmet« (ibid:118). Man forestiller sig netop fremtidens samfund organiseret således, at der »er ingen skarp adskillelse mellem arbejde, uddannelse og fritid«.

3. Det er interessant at notere, at et andet væsentligt argument er ligestilling af de to køn. Man udtrykker det således: »Dermed er der ikke længere noget grundlag for den »ejendomsret« til medmennesket, som den gamle kønsmoral værnede om – samlivet kan udelukkende bygge på sympati og fælles interesser.« (Ibid:131).

Borgerlønnens teknik: Social værnepligt for alle mellem 15 og 25 år

Omkring de nærmere betingelser for borgerlønnens tildeling forestiller man sig, at den »tildeles enhver dansk statsborger fra fødslen. For børn under 15 år skal borgerlønnen dække minimumsudgifterne for et barn, der lever som almindeligt familiemedlem. Alle på 15 år og derover får en borgerløn svarende til de minimale leveomkostninger for en person i en selvstændig hus-holdning.« (Ibid:131).

Samfundsmæssigt arbejde, som det er nødvendigt at få løst, men som ingen er særlig interesserede i, klares i et system med borgerløn ved »højere timeløn« eller en »solidarisk værnepligtsordning« (ibid:118). Generelt opererer man også med en »social værnepligt for alle mellem 15 og 25 år, der har pligt til at arbejde en vis periode. Det administreres af lokalsamfundene og kommunerne, hvor der så vidt muligt tages hensyn til den enkeltes interesse, fysiske styrke, familieforhold og arbejdsplaner ved fordelingen af den sociale værnepligt (ibid:127).

To nye samfundsmetaforer som grundlag for borgerlønsstrategien

Nøglen til forståelsen af samfundsanalyserne i »Oprør fra midten« er modstillingen af to samfundsbilleder:

1. Et billede af det nuværende samfund: Et modsigelsesfuldt, lammet vækstsamfund sat over for
2. Et forestillet billede af det humane ligevægtssamfund.

To grundmetaforer lå bag de to samfundsbilleder:

1. Samfundet set som en modsigelsesfyldt, kriseplaget organisme og
2. Samfundet set som en organisme i balance og ligevægt.

Fortællingen om det modsætningsfyldte vækstsamfund

Samfundsanalysen i »Oprør fra midten« gør meget ud af at beskrive de »dræbende modsigelser«, der ligger i det nuværende samfund: Miljøproblemet, arbejdsløshedsproblemet, ulighedsproblemet og demokratiproblemet. Problemerne benævnes også som værende »overforbrug«, »gruppeegoisme« og »manglende solidaritet« (ibid:22)

Væksten har ført til miljøproblemer, forurening og udpining af ressourcer. Og den officielle medicin er, at der skal mere vækst til for at kunne betale miljøomkostningerne. Væksten har også ført til øget udstødning og arbejdsløshed. Også her fortsætter den konventionelle visdom med at mene, at man må have mere vækst for at klare arbejdsløshedsproblemet. Desuden har den samfundsmæssige udvikling ikke udjævnet, men snarere uddybet forskellen mellem rig og fattig, og mellem styrende og styret både på nationalt og internationalt plan. Endelig synes den eneste løsning på problemerne, skabelsen af et effektivt demokrati, at svigte, fordi »jo mere kritisk tilstanden bliver, jo mindre effektivt bliver demokratiet« (ibid:11).

Samfundet synes på flere punkter at blive mere og mere paradoksalt, hvilket beskrives levende. Det »overflodssamfund«, vi har skabt, antager »truende skikkelse af mangelsamfund« (ibid:9). Økonomisk vækst, der oprindeligt var motiveret ud fra en knaphedsbetragtning, fører til stadig nye og skærpede knaphedsproblemer og bieffekter.

I »Oprør fra midten« ses samfundet som stadig mere lammet og »kørt fast«, fordi man ikke er i stand til at løse problemerne på nye og konstruktive måder. »Det moderne samfunds problemer øges, og styringsapparatet vokser, uden at problemløsningen og styringen bliver mere effektiv« (ibid:74).

Samfundet synes at være havnet i en række onde cirkler, hvilket også afspejles på det socialpsykologiske plan, hvor man kan se en udbredt »mistillid, egoisme og misundelse«, der synes at have en selvforstærkende karakter, og »som ikke er noget godt social-psykologisk grundlag for en forandring til det bedre« (ibid:69).

I den efterfølgende debatbog: »Røret om oprøret. Mere om midten« (Meyer m.fl. 1982), hvor de tre midteroprørere svarede deres kritikere og uddybede deres synspunkter, gives en meget præcis karakteristik af den lammede traditionelle problemløsning, som samfundet befinder sig i. Her tales der om, at den krise vores samfund er kommet i »efter alt at dømme kun forstærkes af at den søges »løst« med traditionelle midler.« (Ibid:7). Og senere tales om, at »det voksende styringsapparat synes at øge styringsproblemerne.« (Ibid:15).

Man er havnet i den situation, at løsningerne på problemerne er blevet et problem eller er med til at forstærke problemerne i stedet for at løse dem! Denne beskrivelse svarer præcis til den karakteristik som problemløsningsfilosoffer (Watzlawick 1974) har kaldt forskellen på første ordens ændringer og anden ordens ændringer i et system. Et system, der er kørt fast i sin problemløsning, er karakteriseret ved at blive ved med at løse sine problemer på samme måde, således at løsningen efterhånden bliver problemet. En sådan tilstand kan kun løses ved at skifte referenceramme eller paradigme, ved at placere problemet i en ny sammenhæng, (»reframing«). Og det er jo netop det »Oprør fra midten« gør ved at præsentere en ny idémæssig forståelsesramme.

Fortællingen om heling: »Midten« som den flydende, forløsende og flertydige metafor

Hvad menes med »midten« i »Oprør fra midten«? Noget vagt, noget flydende, noget »ufærdigt« og noget meget flertydigt. Et af bogens geniale træk var netop, at det lykkedes at udpege et nyt punkt, en ny idé og en ny aktør, hvorfra en fornyelse og forandring synes mulig, og at dette punkt samtidig forblev meget flertydigt. Mange personer placeret i helt forskellige positioner blev ramt, følte sig tiltalt eller lod sig tiltale af den nye politiske diskurs.

Midten defineres først som et sted mellem et politisk højre og et politisk venstre. Man havde i det forudgående tiår oplevet både et oprør fra venstre (ungdomsoprøret) og et oprør fra højre (Glistrups liberalistiske-populistiske oprørsbevægelse). Men flertallet følte angst både ved udsigten til

venstreradikale og højreradikale løsninger. Men samtidig syntes midterpartierne, som egentlig skulle stå for et midteroprør »kørt fast i et forsvar for det bestående« (ibid:14). Midteroprørerne mente derfor, der var behov for et oprør fra midten, »et opgør fra stivnede positioner«.

Dernæst defineres »midten« som et opgør med de to dominerende »økonomiske ideologier« (liberalismen og marxismen-leninismen) og de produktionsmåder, de er forbundet med: »en profitstyret produktionsmåde og en bureaukratisk styringsmåde: begge dele uforeneligt med kompromisløst demokrati.« (Ibid:14).

Både marxismen og liberalismen er økonomiske vækstideologier med et reduceret menneskebillede. Derfor argumenterer »Oprør fra midten« for behovet for en »demokratisk ideologi« (Meyer m.fl. 1978:21), der tager udgangspunkt i menneskets »naturlige behov« (ibid:22).

Selvom der ligger et skarpt opgør med liberalismen som overordnet ideologi, betød det ikke, at »Oprør fra midten« gik imod markedsmekanismen. Den ses som et enkelt og ubureaukratisk fordelingsprincip. En uhæmmet markedsmekanisme skaber imidlertid ulighed og begrænser friheden. Derfor fungerer markedsmekanismen kun retfærdigt, hvis den økonomiske frihed begrænses, og der realiseres en vis økonomisk lighed. Markedet skal afbalanceres af politisk styring for at fungere. Midteroprørerne gør ikke direkte opmærksom på det, men man kan sige, at borgerlønstanken er et glimrende udtryk for midterbegrebet på det økonomiske område. Skabelsen af en politisk bestemt økonomisk lighed betyder, at markedsmekanismen kan fungere mere retfærdigt og mindre hæmmet.

I den efterfølgende debatbog blev midterbegrebet yderligere uddybet og nuanceret, fordi mange ikke kunne forstå, hvad »midten« egentlig betød. Her forbindes midten også med »det demokratiske flertal« og »mellemlagene«, og paradokset at tale om »oprør«, når det store flertal og mellemlagene ikke umiddelbart synes at være interesseret i og motiveret for forandring, fremhæves. »Det store flertal er ikke revolutionært, og uden om det store flertal er ingen radikal samfundsforandring mulig« (Meyer m.fl. 1982:23). Derfor er et »oprør fra midten« også udtryk for »at vi ikke blot er i splid med hinanden, men også med os selv«.

Her fremhæves det også, at »oprør fra midten« adskiller sig fra historiens oprør fra neden eller venstre ved »ikke at være overvejende egoistisk-økonomisk motiveret«. Det skal ses som et brud med den »herskende materialisme og den traditionelle vestlige herskerholdning« (ibid:23).

Yderligere forbindes midterbegrebet her med ophævelsen af en række af de fundamentale dualismer i vores kultur og samfund. Inspireret af forfatteren Arthur Koestlers begreber om »Yogien og kommissæren« (1946) peges der på, at den europæiske åndshistorie har været præget af ulykkelige dualismer og pendulsvingninger mellem romantiske retninger, der har lagt vægt på individet, det indadvendte og det ikke-materielle, og realistiske retninger, der har lagt vægt på fællesskabet, det materielle og udadvendte. »Midten« i disse sammenhænge forstås som »et opgør med ensidigheden, for så vidt et opgør fra den psykiske midte« (Meyer m.fl. 1982:30). Midter-begrebet forbindes også med en ophævelse af »enten-eller-blokeringen« (ibid:31).

Derfor argumenteres der også for at afværge en psykisk polarisering mellem dem, der (kun) tror på en holdningsændring som vejen frem, og dem der (kun) tror på en samfundsændring. De to processer bør hænge intimt sammen. »Uden en holdningsændring er en dybtgående samfundsændring ikke mulig«. »En demokratisk proces må netop have karakter af begge dele.« (Ibid:25-26).

Midten drejer sig om »at fastholde en frugtbar spænding« (ibid:31), og det konkluderes, at midten skal forstås som »et brud med traditionelle ensidigheder, et forsøg på at etablere balance mellem synsmåder, der ellers udelukker hinanden og i deres ensidighed forfejler den sammensatte virkelighed.« (Ibid:32).

Den store fortælling om det humane ligevægtssamfund

Selvom det er en grundlæggende tankegang, at der må ske en afbalancering af en række forhold i forhold til nutidens ensidigheder, argumenteres der samtidig for »en radikal forandring«, et »systemskifte«, et »brud« med de hidtidige principper og løsninger. Der tales ligefrem om en »omvendelse fra herskende anskuelse« (Meyer m.fl. 1978:24).

Udgangspunktet er en antagelse om, at »der er grænser for hvad mennesket ustraffet kan udnytte den ydre natur til«, og at der samtidig er »grænser for hvad mennesket kan udnyttes og tilpasses til« (ibid:74). Der findes nogle »centrale værdier i tilværelsen, som ikke er menneskeskabte, men naturligt givne« (ibid:24).

Det betyder, at den økonomiske vækst globalt og nationalt ikke kan fortsætte. »Menneskehedens fælles forråd af livsforbrødenheder trues med at blive opbrugt.« (Ibid:24). »Et (verdens)samfund i ligevægt med naturen må bygge på vedvarende energikilder og ikke på begrænsede energilagre« (ibid:25). Derfor opstilles som et fremtidsmål skabelsen af et »ligevægtssamfund«, et nyt fordansket begreb hentet fra den internationale økologiske debat, (»stationary state« og »steady state«). I »Grænser for vækst« (Meadows m.fl. 1972:168-81) havde man viet et helt kapitel til diskussion af den nye grundmetafor eller nøglebegreb »ligevægtstilstanden«.

Der synes at være en grundlæggende konflikt mellem »selve samfundssystemets behov og menneskets behov« (Meyer m.fl. 1978:74). Men det er ikke menneskene, der er noget i vejen med. Mennesket har nogle naturlige behov og rettigheder, som man bør indrette samfundet efter, i stedet for at forsøge at indrette mennesket efter det nuværende samfund. »Der er grænser for hvad mennesket kan udnyttes og tilpasses til uden at tage skade på sin sjæl og på sin krop.« (Ibid.). Det er nemlig en fejltagelse udelukkende at se mennesket som et samfundsprodukt. Hvis man gør det, får »mennesket ingen anden ret end samfundet giver det« (ibid:77), og så er vejen åben for en fuldstændig teknologisk styring af mennesket.

I bogen sammenfattes det humane ligevægtssamfunds filosofiske grundlag således: (Ibid:115):

1. Enhver har ret til at bestemme over sig selv.
2. Samfundet må bygge på småenheder med reel selvbestemmelse.
3. Ledere må vælges ud fra personligt kendskab. Magt på grundlag af arv, ejendomsret, økonomiske privilegier bør ikke forekomme.
4. Jorden og dens ressourcer bør være fælleseje.

Det er et humant ligevægtssamfund, hvor der er personlig frihed, demokratisk medansvar, økologisk ligevægt, økonomisk lighed og solidaritet med andre grupper (nationalt og internationalt).

Litteratur

Koestler, Arthur (1946) Yogien og kommissæren. København.

Meadows, Donella H., m.fl. (1972) Grænser for vækst (the limits to growth) - En rapport til Romklubbens projekt vedrørende menneskehedens truede situation. Gyldendal.

Meyer, Niels I. m.fl. (1978) Oprør fra midten. København: Gyldendal.

Meyer, Niels I. m.fl. (1982) Røret om oprøret. Mere om midten. København: Gyldendal.

Watzlawick, Paul, John H. Weakland and Richard Fisch (1974) Change. Principle of Problem Formulation and Problem Resolution. New York: W. W. Norton & Company Inc.